

ZAFER YILMAZ • Erdoğan'ın Başkanlık Rejimi

İletişim Yayınları 3222 • Araştırma-İnceleme Dizisi 539

ISBN-13: 978-975-05-3394-5

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDİTÖR Aybars Yanık

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Şirin Gürkan

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ZAFER YILMAZ

Erdoğan'ın Başkanlık Rejimi

İstisnai Cumhuriyetten
Parsellenmiş Devlete

ZAFER YILMAZ ODTÜ, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden 2001 yılında mezun oldu. Aynı bölümden 2004 yılında *master* derecesini aldı. 2002 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyasal Teori Kürsüsü'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Doktorasını Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde 2011 yılında tamamlayarak, Siyasal Düşünceler Tarihi, Çağdaş İktidar Kuramları, Çağdaş Siyasal Akımlar derslerini vermeye başladı. Doktora çalışması sırasında Berlin, Freie Universität Sosyoloji ve Brunel University Londra Siyaset ve Tarih bölümlerinde, doktora sonrasında ise University of California Berkeley Sosyoloji bölümünde misafir araştırmacı ve misafir öğretim üyesi olarak bulundu. *Toplum ve Bilim*, *Praxis*, *Mülkiye*, *Turkish Studies*, *British Journal of Middle Eastern Studies*, *Southeast European and Black Sea Studies*, *Mediterranean Quarterly* ve *Birikim* gibi dergilerde yayımlanmış çeşitli makale ve yazıları ile derlediği kitapların dışında, Dipnot Yayınları tarafından basılan *Yoksulları Ne yapmalı?* ve İletişim Yayınları tarafından basılan *Yeni Türkiye'nin Ruhu: Hıncı, Tahakküm, Muhtaçlaştırma* isimli iki kitabı vardır. 7 Şubat 2017 tarihinde yayımlanan 686 no'lu kararnameyle, "Bu Suça Ortak Olmayacağız" barış bildirisini imzaladığı için görevine son verilmiştir. İhracının ardından, Universität Potsdam ve Einstein Research Fellow olarak Humboldt Universität zu Berlin'de çalışmalarına devam etmiştir.

Sevgili Kızım Leyla Nare'ye...

*bütün iyi kitapların sonunda
bütün gündüzlerin, bütün gecelerin sonunda
meltemi senden esen
soluđu sende olan
yeni bir başlangıç vardır*

– E. CANSEVER, *Umuş*.

İktidarın ayakta kalabilme, rakiplerini alt etme, önceki hatalardan ders çıkarma zorunda kalmama lüksüne kavuşma, bu hataların maliyetini göz ardı etme ya da başkalarına yıkma veya bunların sonuçlarıyla yüzleşmeyi sonraki bir zamana erteleyebilme becerisi olduğunu anlatan eski veciz sözü iktidar sahipleri bilir. Ne var ki piramidin en tepesini işgal edenler, hayatlarıyla istedikleri gibi oynadıkları insanlara karşı savunmasız bir durumda olduklarının da farkındadır. Hem kendi iktidarlarının iktidarsızlığını hem de iktidarsızların iktidarını fark ederler.

– JOHN KEANE, *Yeni Despotizm*, çev. İ.F. Çekem, İletişim Yayınları, 2020, s. 90

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	11
GİRİŞ	
Yeni Rejimin Maliyeti: Siyasal Dönüşüm, Kurumsal Yıkım ve Toplumsal Tahribat.....	15
“İstisnai” Cumhuriyetin Oluşumu: Türkiye’nin Bitmeyen Siyasal Krizi ve Yasal Olağanüstü İktidarın İnşası.....	63
Erdoğan’ın Başkanlık Rejimi ve Stratejik Yasallık: Alacakaranlık Kuşağında Türkiye Demokrasisi.....	101
ÇERÇEVE YAZI 1	
Yaklaşan Haziran Seçimleri.....	139
ÇERÇEVE YAZI 2	
23 Haziran Seçimleri ve Ötesi: Umudu Örgütlemek!.....	157
Türkiye’nin Rejim Dönüşümü ve Doğmakta Olan Polis Devleti: Siyasetin Yargısallaşması, Gündelik OHAL ve Yurttaşlığı Marjinalleştirmek.....	169

ÇERÇEVE YAZI 3

**Korona Salgını ve Yarınsızlık:
Bir Kaygı Toplumu Olarak Türkiye..... 197**

SONUÇ

**Yeni Rejimin Konsolidasyon Krizi:
Aklın Karamsarlığı ya da Cumhuriyetçi Bir
Demokrasi İçin Yeni Bir Başlangıç..... 211**

KAYNAKÇA 227

ÖNSÖZ

Türkiye'nin son yirmi yılı, en “kuvvetlinin” zor yoluyla “kuvvetini hak ve itaati vazife şekline dönüştürme” çabasının yol açtığı yıkıcı siyasal ve toplumsal sorunlarla dolu bir ortamda geçti.¹ Güçlü siyasal, ekonomik ve toplumsal saikler barındıran bu ısrarlı çabanın sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti, ikinci yüzyılına tarihinin en kapsamlı siyasal dönüşümlerden birini yaşayarak giriyor. Elinizdeki çalışma bu siyasal dönüşümün merkezinde bulunan başkanlık sisteminin adım adım inşa olma tarihini, bu sistemin beraberinde nasıl bir siyasal yapı getirdiğini ve ne türde bir devlet-toplum ilişkisini hayata geçirmeyi hedeflediğini tartışıyor. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi adı altında getirilen ve aslında başkanlık sistemleri içerisinde tanımlanması mümkün olmayan bu siyasal rejimin temelde Türkiye toplumunu ne yönde dönüştürmeyi hedeflediğini değerlendiriliyor. Çalışmanın birinci bölümü istisnai cumhuriyetin oluşumu ekseninde yasal olağanüstü iktidarın tedrici olarak nasıl inşa edildiğini ve krizleri bastırmak için seferber edilen bu iktidarın kendisinin, niçin süreklilik arz eden bir siyasal krize yol açtığını tartışıyor. İkinci bölüm Erdoğan'ın başkanlık rejiminin temel hatlarını ortaya koyuyor. Son bölüm ise Türkiye'nin rejim dönüşümü ekseninde değişen güvenlik politikala-

1 Bkz. J.J. Rousseau, *Toplumsal Sözleşme*, Cenap Karakaya (çev.), İletişim Yayınları, 3. baskı, 2020 (1. baskı, Eylül 2014) s. 33.

rını ve polis devleti tartışmalarını ele alıyor. Bu bölümler arasında Türkiye'nin 17 Nisan 2017 Referandumu'nun hemen ardından 24 Haziran 2018 tarihindeki Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimleri ile yenilenen 23 Haziran 2019 İstanbul seçimleri ve son olarak Covid-19 salgını esnasında yazılan ara yazılar bulunuyor. Bu yazılar siyasal gidişata dair bir değerlendirme içerdiği gibi alternatif ve demokratik bir siyasete ilişkin önerilerde de bulunuyor. Sonuç bölümü ise deneyimlediğimiz alacakarıktan çıkmak ve cumhuriyetçi bir demokrasiyi hayata geçirmek için yeni bir başlangıç çağrısı ve bu başlangıç için yüzümüzü nereye dönmemiz gerektiğini tartışıyor. Bu bölümde cumhuriyetçi demokrasiyi, çoğulculuğu, hukuk devletinin temel ilkelerini ve yurttaşların kamusal yaşama aktif katılımını siyasetin merkezine alan ve canlı bir kamu hayatının vazgeçilmez kurumlarını var etmenin yanında, toplumsal adaleti, eşitliği ve tahakkümü dışlayan bir kamusal özgürlük anlayışını hayata geçirmeyi hedefleyen bir demokrasi projesi olarak tanımlıyorum.²

Olağanüstü karakterde yürütme gücü üzerine kurulu yeni başkanlık rejimi ile Erken Cumhuriyet döneminden günümüze OHAL uygulamaları üzerine olan bu çalışmanın kendisi de olağanüstü hal koşullarında yazıldı. Yurtiçinde ve yurtdışında deneyimlediğimiz bu olağanüstü dönemin şiddeti ve yarattığı siyasal ve toplumsal tahribat, bu süreçte, bende yeni olanı anlamamızı sağlayacak kavramları arama ve yaratma konusunda özel bir ilgi yarattı. Bu nedenle bu tür kavramları bulabilmek için otorite-rizme dair güncel çalışmaların yanında geçmişe dönerek eleştirel düşüncelerin mirasına yeniden göz attım. Bu çabaların sonucu olarak bu çalışmada, hem genel anlamda demokrasinin gün-

2 Son bölümde kavramı, Hannah Arendt, Dick Howard, Quentin Skinner ve Philip Pettit gibi cumhuriyetçi geleneği takip eden yazarlardan hareketle temellendiriyorum. Kavrama ilişkin kapsamlı bir tartışma Howard'ın *The Specter of Democracy* isimli eserinde bulunabilir. Yazar cumhuriyetçi demokrasiyi Amerikan ve Fransız devrimlerinin bir sentezi bağlamında kavramlaştırır. Howard, demokrasiyi tüm cevaplara sahip bir çözüm ve formül olarak görmek yerine, bireysel hakların muhafazası ve ortak iyi arayışı yolunda problemin ta kendisi olarak ele almayı öneriyor ve demokratik siyasetin bu problemi bir kez ve her zaman için çözmenin mümkün olmadığını kabulü üzerine kurulu olduğunu belirtiyor. Bkz. D. Howard, *The Specter of Democracy*, Columbia University Press, New York, 2002, s. 22.

cel krizi sonucu açığa çıkan siyasal yapıları hem de Türkiye özelinde doğmakta olan siyasal rejimi anlamak için günümüzde çok rağbet gören otoriter popülizm ya da rekabetçi otoriterizm yerine, plebisiter başkanlık rejimi kavramını öneriyorum. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve müttefikleri uzun zamandır, diğer otoriter liderler tarafından da ilgi ve gıptayla izlenen özgül bir siyasal rejim geliştirme çabası içerisinde. Mevcut haliyle pekişebilmesinin önünde çok önemli engeller bulunan bu rejim, Türkiye'yi siyasal, ekonomik ve toplumsal açıdan bir kriz ve kaygı toplumuna çevirerek kendisini güçlendirmeye çalışıyor. Bu yolda başarılı olup olmayacağını belirleyecek olan ise sadece taraftarlarının izlediği siyasal stratejiler değil. Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının önemli bir kısmının hak ve özgürlükleri konusundaki ısrarı, toplumsal hareketlerin direnci, Türkiye'nin tüm eksiklerine rağmen belirli bir birikimi içerisinde barındıran demokrasi geçmişi ve muhalefetin demokratik kurumları muhafaza etme mücadelesi, yeni siyasal rejimin kendisini pekiştirme çabasını sınırlandıran en temel etkenlerin başında gelmeye devam ediyor. Rejimin inşası ve pekiştirilmesi amacıyla yaratılan baskı ortamında bu etkenlerin gücü zaman zaman görünmez hale gelse de özellikle kritik dönüşüm anlarında varlıklarını ve etkilerini bizlere sürekli hatırlatıyorlar. Bu çalışma sadece giderek otoriterleşen bu yeni siyasal rejimi analiz etmek için değil, iktidarı sınırlandıran bu etkenleri daha da görünür kılarak, demokratik bir Türkiye umudunu canlı tutmak için yazıldı.

Kitabı oluşturan makaleler Universitat Potsdam ve Humboldt Universitat zu Berlin'de yrttgm araştırmalar esnasında kaleme alındı. Makaleler sırasıyla, *Southeast European and Black Sea Studies*, (20: 2); *British Journal of Middle Eastern Studies* (46: 5) dergilerinde ve *The Condition of Democracy, Volume 2: Contesting Citizenship* kitabında yayımlandı. Makaleleri çevirirken okunurluklarını kolaylaştırmak için çok kısmi değişiklikler ve kimi eklemeler yaptım. Barış bildirisini imzalamam nedeniyle görevden ihraç edildiğimde yurtdışında olduğumdan metne kaynak oluşturan kitapların ve kaynakların büyük kısmından ama çok daha önemlisi kitapta ifade edilen fi-

kirleri Türkiye'deki öğrencilerimle ve meslektaşlarımla tartışma olanağından mahrum kaldım.³ Bu süreçte desteklerini sunan Jürgen Mackert, Gregor Fitzi, Bryan Turner, Ertuğ Tomuş ve Sylvia von Steinsdorff'a teşekkür ederim. Her iki üniversitede otoriterizm üzerine verdiğim dersleri alan öğrencilerim derslerde yaptıkları yorumlarla ve sordukları sorularla önemli fikirler edinmemi sağladılar. Bu süreçte katıldığım konferans ve seminerlerde meseleyi derinlemesine ele alan sorular soran katılımcılara da teşekkür ederim. Bunun dışında kitabın bazı bölümleri üzerine Kerem Altıparmak, Cihan Tuğal, Özlem Albayrak ve Simten Coşar çok değerli yorumlarda bulundu. Yaptıkları yorumlar çalışmanın argümanlarını geliştirmemi sağladı. Pek çok arkadaşım bu çalışmaya temel oluşturan ve erişemediğim kitapları üşenmeksizin çantalarında Berlin'e taşıdılar. Verdikleri emekler benim için çok kıymetli. Sevgili eşim Evrim Kılıç sadece benim için bu olağanüstü zamanlarda umudu canlı tutarak değil, bu çalışmaya ruhunu veren argümanları eleştirel aklın süzgecinden geçirerek onların her defasında daha iyi bir hal almasını sağladı. Onun desteği, sevgisi, heyecanı ve keskin eleştirileri olmaksızın bu çalışma bugünkü halini alamazdı. Metnin umuda, eleştirel düşünmeye, beraberliğe çağrı çıkardığı her satırı onun bu destek ve sevgisinin varlığıyla dolu.

Hannah Arendt, şiddet karşısında söz savunmasızdır, diyor-du, ama şunu da ekleyerek: Söz karşısında şiddet acizdir.⁴ Bizi şiddet yüklü bir siyasete karşı güçlendirmeyi amaçlayan sözü çoğaltarak yaşadığımız olağanüstü zamanları ortak bir demokratik ufuk yolunda aşmak için bir çağrı olarak kaleme alınan bu çalışma, umuyorum karşılığını bularak hak ettiği ilgiyi görür ve eşitlikçi, özgür, çoğulcu ve güçlü bir yurttaşlığı içeren cumhuriyetçi bir demokrasiyi gerçekleştirme için yapacağımız kudretli bir başlangıca yeni bir adım olur.

3 Bu sürecin yarattığı tahribat ve kişisel deneyimlerin bir anlatısı için bkz. Zafer Yılmaz, "Türkiye'de Akademisyen Olmak: KHK'lar, Zorbalar ve Umut İlkesi", *Birikim Güncel*, 15 Subat 2021. <https://birikimdergisi.com/guncel/10486/turkiyede-akademisyen-olmak-khk-lar-zorbalar-ve-umut-ilkesi>.

4 Bkz. Hannah Arendt, *Devrim Üzerine*, Onur Eylül Kara (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 21.